

Іваненко Дмитро Володимирович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, e-mail: dmytroo.ivanenko@gmail.com

Кіптенко Вікторія Костянтинівна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, e-mail: viktoriia_kiptenko@knu.ua, ORCID ID 0000-0003-2147-9957

АФРИКАНІСТИКА В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ОГЛЯД ПУБЛІКАЦІЙ 2000–2024 РОКІВ

Мета дослідження: проаналізувати сучасний стан вивченості Африки та країн континенту в українському науковому дискурсі в розрізі суспільної географії та дотичних дисциплін. Визначити основні тематичні напрями та аналітичні «білі плями» в дослідженнях, оцінити ступінь дослідженості африканського регіону в контексті досліджень Глобального Півдня.

Методи: В ході дослідження були застосовані методи наукометричного та контент-аналізу. Опрацьований матеріал з електронних фондів наукових бібліотек ім. Вернадського та ім. Максимовича та сформована вибірка зі 167 релевантних публікацій. Відбір здійснювався за тематичними, дисциплінарними та технічними критеріями, включаючи метод відсіювання дублюючих публікацій. Проведено порівняльний аналіз ступеня дослідженості Глобального Півдня за регіональним принципом.

Результати: Виявлено нерівномірність стану дослідженості регіонів Глобального Півдня, зокрема Африки, Південно-Східної Азії та Латинської Америки. Міждисциплінарний та тематичний виміри аналізу дозволили сформулювати перелік напрямів, що є недостатньо дослідженими у розрізі суспільної географії — зокрема, брак академічної уваги до міждержавних африканських об'єднань, актуальних геополітичних та соціально-демографічних трансформацій в регіоні, а також до вивчення мінерально-сировинної бази африканського регіону. Також, було виокремлено групу провідних дослідників Африки та основні дослідницькі осередки. Враховуючи «білі плями» в академічному дискурсі та сучасні геополітичні тенденції, сформульовано рекомендації щодо напрямів подальших досліджень з метою актуалізації та розширення теоретичної бази української африканістики.

Наукова новизна: В ході дослідження було проаналізовано стан вивченості Африки та її країн під призою суспільної географії та дотичних дисциплін, що вирізняє наукометричний аналіз від попередніх історіографічних оглядів (Мельник, 2018).

Актуальність: Після зміни геополітичної ситуації з початком повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р., нових комплексних оглядів української африканістики виявлено не було. Це зумовлює потребу в аналізі реакції вітчизняної наукової спільноти на трансформації в африканському регіоні та україно-африканських відносинах, а також визначенні пріоритетних напрямів актуалізації теоретичної бази відповідно до нових геополітичних реалій.

Практичне значення. Результати аналізу можна використати при плануванні подальших досліджень Африки під призою суспільної географії та інших дисциплінарних напрямів.

Ключові слова: Африка. Глобальний Південь. Суспільна географія. Геополітика.

Ivanenko Dmytro

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: dmytroo.ivanenko@gmail.com

Kiptenko Viktoriia,

Candidate of Science in Geography, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: viktoriia_kiptenko@knu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-2147-9957>.

AFRICAN STUDIES IN UKRAINIAN ACADEMIC DISCOURSE: A REVIEW OF PUBLICATIONS FROM 2000 TO 2024

Research objective: To examine the current state of African studies within Ukrainian academic discourse, with a focus on human geography and related disciplines. The study aims to identify the main thematic areas, highlight analytical «gaps» and assess the level of research on the African region in the broader context of Global South studies.

Methods: The research employed methods of scientometric and content analysis. Source materials were drawn from the electronic collections of the Vernadsky National Library of Ukraine and the Maksymovych Scientific Library, resulting in a curated sample of 167 relevant publications. Selection was based on thematic, disciplinary, and technical criteria, including the exclusion of duplicate materials. A comparative regional analysis was also conducted to assess the distribution of research focus across different areas of the Global South.

Results: The findings reveal a marked imbalance in the research coverage of Global South regions, particularly Africa, Southeast Asia, and Latin America. Interdisciplinary and thematic analyses made it possible to identify areas that remain insufficiently explored within the scope of human geography—namely, the limited

academic attention to African interstate organizations, contemporary geopolitical and socio-demographic transformations in the region, and the mineral resource base of Africa. Additionally, a group of leading Ukrainian scholars specializing in African studies and key research centers was identified. In view of the existing "gaps" in academic discourse and ongoing geopolitical shifts, the study outlines recommendations for further research directions aimed at updating and expanding the theoretical foundations of Ukrainian African studies.

Scientific Novelty: The study introduces an updated approach to examining Ukrainian academic discourse on the Global South through the lens of human geography and related disciplines, distinguishing itself from previous historiographical reviews (Mel'nyk, 2018) that focused primarily on historical aspects of African studies.

Relevance: Following the significant changes in the geopolitical landscape triggered by Russia's full-scale invasion in 2022, no new comprehensive reviews of Ukrainian African studies have been conducted. This underscores the need to assess how the Ukrainian academic community is responding to recent transformations in the African context and in Ukraine-Africa relations, and to identify priority areas for updating the theoretical framework in line with new global realities.

Practical Significance: The findings provide a basis for planning future research initiatives on Africa through the perspective of human geography, and contribute to the development of a more structured and up-to-date body of academic work in Ukrainian African studies.

Keywords: Africa; Global South; Human Geography; Geopolitics.

Постановка проблеми. З початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році геополітична ситуація для України зазнала кардинальних змін: змістилися пріоритети зовнішньої політики, виникла потреба у пошуку нових партнерств, ринків збуту та дипломатичної підтримки в міжнародних організаціях. На цьому тлі взаємодія з країнами Глобального Півдня, зокрема Африки, набула нової стратегічної ваги.

З 2021 року Україна активізувала свою присутність у регіоні Африки: було відкрито низку посольств, розпочато публічні ініціативи, такі як Grain from Ukraine, посилилась комунікація на рівні лідерів держав. Водночас в сучасному світі й самі африканські країни дедалі більше виявляють суб'єктність у світовій політиці, прагнуть диверсифікувати зовнішні зв'язки та реагувати на глобальні кризи (продовольчі, енергетичні, безпекові). Відтак зростає потреба в науковому осмисленні репрезентації Африки в українському академічному просторі. Актуальність дослідження підсилюється й економічним контекстом: в умовах війни, фінансової нестабільності та дефіциту торгового балансу Африка виявилась єдиним регіоном, в якому в 2024 році Україна мала профіцит.

Аналіз досліджень та публікацій. Попередні спроби систематизації української африканістики мають переважно оглядовий або історіографічний характер і відзначаються обмеженим охопленням сучасної тематики. Найгрунтовніший з таких оглядів представлений у статті І. С. Мельник (2018), де здійснено ретроспективний аналіз академічного доробку радянського періоду та перших десятиліть незалежності України. У межах цієї праці розглянуто основні напрями вітчизняної африканістики, такі як доколоніальні, колоніальні та постколоніальні дослідження, країнознавство, конфліктологія, соціально-політичні трансформації, аналіз політичних систем, ресурсний потенціал Африки, а також питання інтеграції, демократії й україно-африканських зв'язків.

Водночас варто зазначити, що І. С. Мельник (Мельник, 2018) акцентує вагу на аналізі вже опублікованих праць і захищених дисертацій, без спроби узагальнити їхню географію, тематику чи хронологічну динаміку. У роботі не використовуються методи наукометричного чи структурного аналізу, не здійснюється регіональна класифікація чи тематична кластеризація публікацій, а також не розглядається стан африканістики у контексті сучасних змін зовнішньої політики України після 2022 року. Це підкреслює потребу в актуалізованому, міждисциплінарному підході до аналізу українського наукового дискурсу, який би поєднав політичну географію, міжнародні відносини та просторовий аналіз знання як такого - саме в цьому напрямі реалізовано дане дослідження.

Постановка завдання. В контексті зростання інтересу до африканського напрямку в зовнішній політиці України, метою статті є комплексний аналіз сучасного стану африканістики в українському науковому дискурсі, визначення ключових тематичних напрямів, виявлення аналітичних прогалів та формулювання підґрунтя для подальших досліджень африканського регіону. У межах роботи розглянуто як географічні публікації, так і праці, які стосуються суміжних дисциплін, політико-географічної, економічної та регіональної взаємодії України з країнами Африки. Такий підхід дозволяє сформувати цілісне уявлення про наукову розробку

африканської тематики в Україні, розглянути її крізь призму її практичної значущості для формування географічного знання та зовнішньої політики.

Виклад основного матеріалу. В ході наукометричного аналізу було проаналізовано 169 релевантних джерел, опублікованих упродовж 2000–2024 років. До вибірки увійшли наукові статті, автореферати та повні тексти дисертацій, монографії, аналітичні звіти, оглядові матеріали. Джерела було зібрано з фондів двох провідних академічних бібліотек України: Наукової бібліотеки імені М. Максимовича (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Матеріали структуровано за кількома критеріями: рік публікації, регіональний фокус, напрям дослідження, тип джерела, а також змістовна орієнтація (тематичний профіль, ключові ідеї, персоналії авторів). З огляду на велику кількість джерел, які стосуються тематики вивчення Південно-Східної Азії, під час формування вибірки з метою запобігання надмірному дублюванню схожих матеріалів і забезпечення збалансованого регіонального представлення було застосовано принцип тематичного відсіювання.

Окремо зосереджено увагу на публікаціях географічної спрямованості. До вибірки також включено праці суміжних напрямів, що змістовно дотичні до просторового аналізу: міжнародних відносин, економіки, історії, безпекових та військових аспектів. Такий підхід охоплює не лише власне географічні дослідження, а й ширший контекст дотичних дисциплін, у яких тематика Глобального Півдня розглядається з різних аналітичних перспектив. Це дозволяє створити більш цілісне бачення того, яким чином представлено взаємодію України з країнами Глобального Півдня у вітчизняному науковому дискурсі.

На основі проаналізованих джерел ми виокремили групу дослідників, які найактивніше працюють у напрямі вивчення Глобального Півдня. До них належать Мішин О., Музика Г., Ткач О., Радзівська С., Корсунський С., Айман Захер, Весела Н., Григоров О., Балюк Н., Столяр О., кожен із зазначених авторів представлений двома або трьома публікаціям. Активно представленими дослідницькими осередками африканістики є Київський національний університет імені Тараса Шевченка, зокрема Інститут міжнародних відносин та кафедра політології, а також Інститут всесвітньої історії НАН України, в межах якого працюють окремі підрозділи, орієнтовані на вивчення країн Азії та Африки. Поза межами освітнього середовища тематикою Глобального Півдня, зокрема африканською проблематикою, опосередковано займаються окремі аналітичні структури, такі як Українська призма, «Слово і діло», Національний інститут стратегічних досліджень. Проте африканістика не є основним фокусом діяльності цих аналітичних структур, тому дослідження мають епізодичний характер. Це свідчить про те, що коло фахівців, які системно займаються вивченням Глобального Півдня, зокрема африканського напрямку, в українському науковому середовищі залишається досить обмеженим.

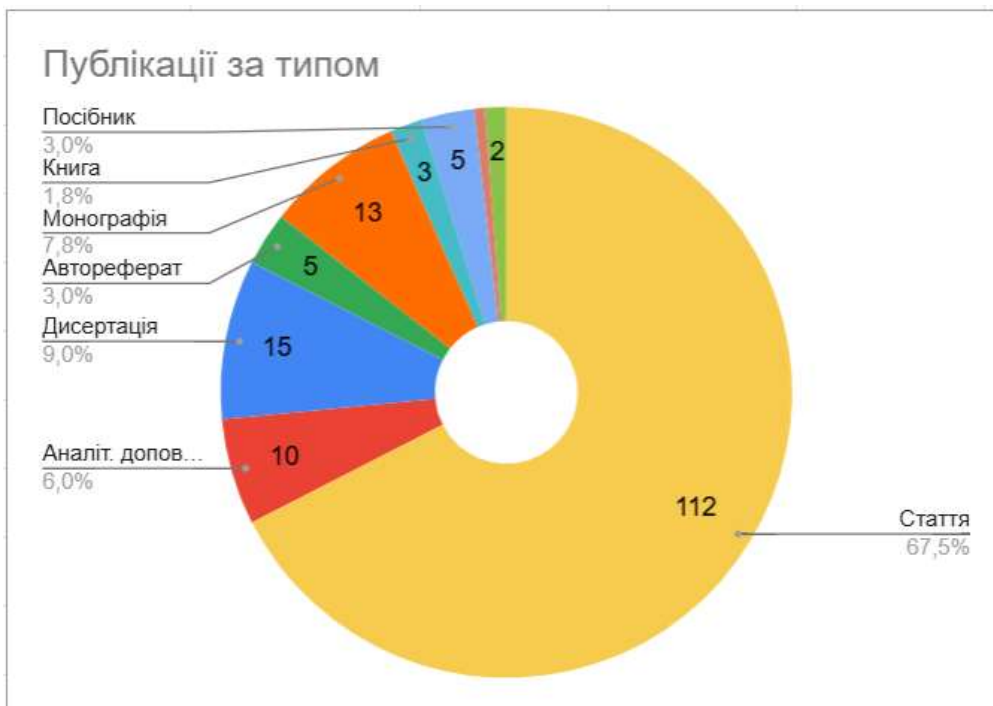

Рис. 1. Публікації за типом

Структура бази джерел, розподілена за типом публікацій, демонструє переважання коротких наукових публікацій, які складають понад дві третини від усієї вибірки. Це свідчить про зацікавленість наукової спільноти в окремих аспектах проблематики, а також про стійкий інтерес в представників різних наукових напрямів до проблеми африканістики. З іншого боку, недостатня кількість фундаментальних досліджень ускладнює систематизацію наявного знання й стримує розвиток узагальнюючих підходів до аналізу взаємодії України з Глобальним Півднем, особливо в сучасній геополітичній ситуації, що сформувалась після 2022 р. Винятком у цьому контексті є напрям Південно-Східної Азії, у вивченні якого, на відміну від інших регіонів, простежується більш сформована структура досліджень. Це створює передумови для більш системного осмислення регіону й контрастує з фрагментарністю досліджень, що властиво африканському та латиноамериканському напрямам.

Рис. 2. Регіональна структура

У межах українського наукового дискурсу спостерігається помітна нерівномірність у висвітленні регіонів Глобального Півдня. Дослідження, присвячені Африці, займають значне місце у вибірці, вони включають як географічні, так і міждисциплінарні праці. Це свідчить про доволі активний, але структурно несистемний інтерес до африканської тематики. Також значний масив публікацій стосується Південно-Східної Азії. З огляду на надлишок тематично подібних джерел, до остаточної вибірки включено лише репрезентативну частину задля збереження аналітичного балансу. Завдяки типологічному розмаїттю та сталій динаміці публікацій, Південно-Східну Азію можна розглядати як зразковий приклад академічної дослідженості в межах українських досліджень Глобального Півдня. Надлишок релевантного матеріалу свідчить про наявність усталеної дослідницької культури в цьому напрямі, що, у свою чергу, може слугувати орієнтиром для подальшого розвитку української африканістики.

На цьому тлі Латинська Америка виглядає значно менш репрезентованою. Її частка у вибірці суттєво нижча, а самі дослідження мають здебільшого оглядовий або допоміжний характер. Така нерівномірність, ймовірно, зумовлена меншою інтенсивністю економічних, політичних та дипломатичних контактів України з регіоном, що, відповідно, позначається на рівні академічного інтересу.

Більшість публікацій у вибірці належать до сфери міжнародних відносин, зосереджуючись на взаємодії між державами та діяльності регіональних об'єднань. Значну частку також становлять наукові праці у сфері суспільної географії, багато з яких зосереджені на регіональних оглядах або описі окремих країн. Варто зауважити, що такі праці здебільшого є більш «точковими», й не презентують узагальнюючих просторових моделей. Помірно представлені економічні, історичні та безпекові дослідження, що свідчить про певний міждисциплінарний інтерес, хоча й досить нерівномірний. Натомість напрями, пов'язані з фізичною географією, практично не охоплені, що є

показовим з огляду на потенційну важливість ресурсного виміру Африканського континенту. Важливо враховувати не лише самі поклади корисних копалин, а й умови доступу до них, які визначаються політичними й регіональними особливостями. Це формує запит на окремий вимір досліджень у площині політичної географії, що має значний прикладний потенціал.

Рис. 3. Публікації за дисциплінарним напрямом

Заслугує на увагу регіональна специфіка самих географічних та міждисциплінарних праць, присвячених Африці. Найкраще в українському науковому дискурсі репрезентовані країни Північної Африки, зокрема Єгипет, Марокко, Алжир, Лівія, Туніс. Частково охоплена тематика, пов'язана з Південно-Африканською Республікою та Республікою Кот-д'Івуар. Значно менше досліджень зосереджуються на регіонах Західної, Центральної та Субсахарської Африки. Водночас саме ці регіони стають ареною активного впливу ключових глобальних, а також дедалі частіше фігурують у глобальних безпекових, логістичних та енергетичних процесах. Глибше вивчення з позицій політичної географії може дати Україні нові орієнтири для формування взаємовигідних стратегій у межах багатопольярного світу, де Африка виступає не лише як простір ризиків, а й як поле можливостей.

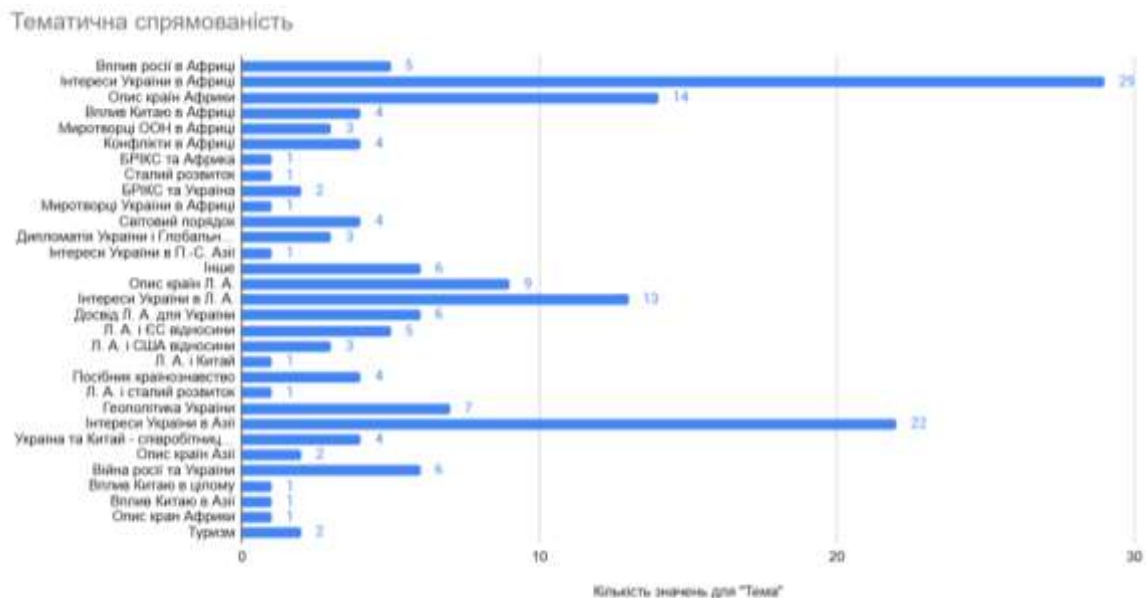

Рис. 4. Публікації за темами

Важливим аспектом дослідження є тематичний аналіз публікацій. Однією з найпомітніших тематичних груп у структурі проаналізованих джерел є публікації, присвячені геополітичним векторами та місцю Африки в системі міжнародних відносин. Це, насамперед, дослідження участі глобальних гравців — Китаю, Росії, Франції, США — в африканських процесах, з акцентом на їхню конкуренцію за вплив на окремі держави та регіони. Зокрема, Савченко М. В., Порохня В. А. та Атаманенко П. О. (Савченко, Порхня, & Атаманенко, 2023) аналізують економічну експансію Китаю в Африці й вплив на західний світ, а дослідницька група у складі Куси І., Тишкевича І., Базара О. і Мартинюка В. (Куса, Тишкевич, Базар, & Мартинюк, 2024) висвітлює специфіку геополітичної присутності Росії як засобу протидії Заходу та легітимації себе як глобального гравця через африканський вектор. У роботах Бобровицького А. В. і Гавриленка Н. М. (Бобровицький & Гавриленко, 2021) детально представлено механізми інфраструктурного проникнення КНР у країни Північної Африки, що супроводжується зростанням стурбованості з боку США. Разом ці дослідження демонструють зростаючу увагу до Африки як простору глобального перетину інтересів, де кожна держава-конкурент намагається вибудувати власну траєкторію впливу.

Паралельно з аналізом політики глобальних держав, в українському науковому дискурсі представлено низку робіт, які фокусуються безпосередньо на динаміці зовнішньополітичної присутності України в Африці. Дослідники, зокрема Музика Г. О., Ткач О. І., Радзівська С. О. та Айман Захер (Захер, 2009), розглядають еволюцію дипломатичних контактів, відкриття нових посольств, участь України в міжнародних миротворчих ініціативах та активність в форматах ООН. У цих публікаціях простежується намагання України посилити свою суб'єктність у регіоні, зокрема через публічну дипломатію, гуманітарні ініціативи, зернову співпрацю та безпековий діалог. Водночас у публікаціях критично аналізуються реакції багатьох африканських держав на російсько-українську війну, що, у свою чергу, посилює інтерес до питання сталого закріплення України в африканському просторі як важливого напрямку нової зовнішньополітичної парадигми.

Суттєвий сегмент проаналізованих досліджень становлять праці, присвячені економічним аспектам взаємодії України з країнами Африки, зокрема, торгівлі, продовольчим ринкам та зовнішньоекономічним орієнтирам. У роботах цієї групи значна увага приділяється експорту зерна, продовольчій безпеці та логістиці аграрної продукції, особливо в контексті поставок до Північної Африки. Зокрема, у статті Федун І. Л., Олейнікова Ю. О. та Степичевої О. В. (Федун, Олейников, & Степичева, 2022) досліджуються торговельні зв'язки України з Єгиптом, Марокко та Алжиром, акцентуючи на аграрному компоненті та можливостях розширення енергетичного співробітництва. У свою чергу, Черемісіна С. Г. (Черемісіна, 2021) аналізує динаміку експорту українського зерна до Африки з 1996 по 2020 рік, демонструючи, як африканський напрям поступово набував стратегічного значення. Відзначимо також праці, присвячені українсько-південноафриканським відносинам, розвитку туристичних контактів і техніко-гуманітарній взаємодії. Сукупно ці дослідження свідчать про поступове розширення економічного виміру в межах української африканістики, де окрім безпекових наративів, посилюється увага до торгівлі, доступу до ринків, продовольчої політики й стратегічного партнерства.

Окрему, хоч і менш чисельну групу складають дослідження з гуманітарної, культурної та історичної перспективи. Вони охоплюють питання африканських студентів в Україні (особливо у медичних вишах), історії українсько-африканських дипломатичних контактів, а також фрагменти політичної історії африканських держав, які подаються у вигляді порівняльного аналізу. Частина робіт аналізує вплив ідеологічних процесів в Африці — деколонізації, національно-визвольних рухів, впливу СРСР — у ретроспективному ключі, що часом поєднується з оцінками сучасної ситуації. Такі тексти демонструють наявність більш ширшого — позаекономічного і позадипломатичного — інтересу до Африки в українському дискурсі, що дозволяє говорити про зародження міждисциплінарного підходу в межах африканістики. Це простежуються, зокрема, у роботах, що поєднують аналіз історії дипломатичних відносин із вивченням культурних контактів

(наприклад, через досвід африканських студентів в Україні) або в дослідженнях, де ідеологічні процеси деколонізації розглядаються крізь призму сучасної політичної комунікації.

Окремою тематичною групою є дослідження, присвячені участі України у миротворчих місіях на території Африки. Серед них варто відзначити дисертаційну роботу Ю. І. Ольхової (Ольхова, 2016), де здійснено військово-географічний аналіз операцій за участю українських контингентів у таких країнах, як Демократична Республіка Конго, Судан, Кот-д'Івуар та інші. Дослідження зосереджено на проблемі залежності ефективності миротворчих місій від фізико-географічних та соціальних характеристик регіонів, а також на викликах, пов'язаних із логістикою, кліматичними умовами й взаємодією з місцевим населенням.

Деякі дослідження також охоплюють інституційні аспекти співпраці України з ООН та Африканським Союзом, зокрема в контексті безпекової співпраці та голосувань в межах Генеральної асамблеї. У публікаціях Музики Г. О. та Ткаченка К. (Музика & Ткаченко, 2005) відображено бачення України як держави, що прагне консолідувати свій міжнародний імідж через активну участь у миротворчих ініціативах та дипломатичних форматах безпеки на Африканському континенті. Хоча таких робіт небагато, їхня наявність свідчить про науковий інтерес до теми участі України в миротворчих процесах на африканському континенті. В умовах трансформації зовнішньої політики це може слугувати підґрунтям для формування нових безпекових підходів і регіональних ініціатив.

Отже, попередній аналіз виявив, що в українському науковому дискурсі одні тематичні напрями відносно глибоко опрацьовані, тоді як інші недостатньо або зовсім не вивчені. Одним із ключових аспектів є питання регіональних об'єднань та інтеграційних структур в Африці. Деякі джерела у вибірці висвітлюють такі міждержавні форми взаємодії, як Африканський союз (AU), Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA), ECOWAS, SADC, IGAD та інші субрегіональні формати, втім ця тематика залишається недостатньо опрацьованою в українському науковому дискурсі. Міждержавні об'єднання відіграють важливу роль у формуванні політичного, економічного та безпекового простору Африки, визначаючи механізми регіональної інтеграції та взаємодії між державами континенту. Такі об'єднання задають правила доступу до ринків, регулюють торгові та логістичні процеси, а також впливають на регіональні рішення в рамках Африканського Союзу або на рівні ООН. Африканська зона вільної торгівлі (AfCFTA), яка набрала чинності у 2019 році, створює нові можливості й виклики для зовнішніх акторів, включно з Україною, однак її потенціал є недостатньо дослідженим. Це вказує на необхідність включення регіонального виміру до подальших геополітичних і геоekonomічних досліджень.

Останні роки характеризуються ускладненням геополітичної ситуації в Африці, зокрема внаслідок активізації впливу «нових» глобальних і регіональних акторів. Йдеться про держави, які раніше не асоціювалися з активною присутністю на континенті, однак нині нарощують вплив у політичній, економічній, безпековій та гуманітарній сферах. Зокрема, Туреччина, Індія, Іран, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати послідовно розширюють свою присутність на континенті, формуючи нові мережі взаємодії — від дипломатичних місій до інвестицій у критичну інфраструктуру, енергетику й освіту. У цьому контексті особливо помітна роль Туреччини, яка відкрила понад 34 нові посольства в період з 2002 до 2023 року, активно розвиває логістичну інфраструктуру та зміцнює військове співробітництво, зокрема через експорт дронів. Індія демонструє високий інтерес до цифрової трансформації Африки, освітніх проектів та медичних технологій. Іран просуває свою енергетичну й релігійну дипломатію, а Саудівська Аравія інвестує у продовольчу безпеку, зосереджуючи зусилля у країнах Східної Африки. Попри зростаючу активність нових геополітичних гравців в Африці, їхня роль залишається або зовсім не представлена, або висвітлюється фрагментарно й поверхнево в українському науковому дискурсі. Таким чином, вивчення ролі Туреччини, Індії, Китаю, Ірану та інших держав має стати невід'ємною частиною оновленої африканістики в умовах нової геополітичної реальності.

Питання логістичних зв'язків та транспортної інфраструктури у системі українсько-африканського співробітництва є також недостатньо вивченими у вітчизняних наукових дослідженнях. Питання інфраструктури та логістики згадуються в окремих роботах, однак здебільшого не є їхнім центральним фокусом. Зокрема, Мішин О. (Мішин, 2010) аналізує регіональні формати співпраці в Субсахарській Африці, торкаючись логістичних аспектів у контексті економічної інтеграції, тоді як Савченко М. В. (Савченко, Порхня, & Атаманенко, 2023) розглядає інфраструктурну присутність Китаю в Африці як інструмент геополітичного впливу. В обох випадках ідеться радше про загальний контекст, ніж про просторово деталізоване вивчення транспортних зв'язків. Це набуває особливої актуальності в контексті сучасних викликів, зокрема дестабілізації в районі Баб-ель-Мандебської протоки внаслідок атак еменських хуситів, що ускладнюють судноплавство в Червоному морі. Попри відносну стабільність у районі Суецького каналу, загальні зрушення в глобальній логістичній системі вимагають нового підходу до аналізу транспортної інфраструктури. Враховуючи критичну роль логістики не лише для торгівлі, а й для гуманітарної, безпекової та стратегічної взаємодії, вивчення цих аспектів постає як перспективний напрям для подальших політико-географічних і гео економічних досліджень.

Поки що майже не отримали належного відображення у вітчизняних дослідженнях мінерально-сировинний потенціал Африки та його значення для України. Попри очевидну стратегічну важливість цієї тематики — як у контексті ресурсної безпеки, так і в ширшому гео економічному вимірі — наявні публікації носять переважно загальний характер і не пропонують глибокого просторового чи структурного аналізу. Водночас, інші країни активно впроваджують ресурсну політику на цьому континенті. Так, наприкінці 2025 року в Сіманду (Гвінея), очікується запуск найбільшого у світі кар'єра з видобутку залізної руди, який зводився понад 25 років за участі британсько-австралійської корпорації Rio Tinto та китайської Chinalco. Його проектна потужність складає близько 90 мільйонів тон на рік, що утричі перевищує обсяги видобутку залізної руди в Україні. У такому контексті зростає потреба в глибшому вивченні ресурсного потенціалу Африки з урахуванням геополітичної конкуренції. Це особливо актуально в умовах ослаблення позицій РФ в Африці, зростання глобального попиту на рідкоземельні метали (зокрема кобальт, літій), уран та загальної геополітичної нестабільності, що підштовхує багато країн до диверсифікації джерел постачання. Комплексний просторовий аналіз окресленої проблеми є передумовою для формування нових стратегічних орієнтирів України в енергетичній, промисловій та безпековій політиці.

Окремі публікації демонструють інтерес до питань продовольчої безпеки, зокрема у контексті українського експорту зернових та програм на зразок Grain from Ukraine. Також частина авторів у наукових джерелах торкаються взаємозв'язку між африканським напрямом та реалізацією Цілей сталого розвитку — передусім тих, які стосуються подолання голоду чи забезпечення екологічної стабільності регіону. Більшість наявних досліджень зосереджуються на прикладному або описовому аналізі, не пропонуючи надійного теоретико-методологічного підґрунтя для розробки довгострокових стратегій. Доцільним є формування комплексного аналітичного підходу, який поєднував би гуманітарний, географічний, економічний та екологічний виміри взаємодії України з африканськими країнами, зокрема у площині забезпечення сталого продовольчого партнерства.

Попри наявність окремих публікацій, присвячених питанням миру, конфліктів та участі України в міжнародних безпекових ініціативах, охоплення цієї сфери досі залишається фрагментарним. Хоча в окремих роботах розглядається участь українських підрозділів у миротворчих місіях ООН чи загальні виклики безпеки на Африканському континенті, здебільшого бракує просторового підходу до аналізу. Так, не деталізується регіональна специфіка нестабільних зон, не відслідковується динаміка транснаціональних загроз чи зростання впливу недержавних гравців. Унаслідок цього безпекові аспекти часто залишаються поза фокусом цілісного політико-географічного аналізу. Водночас саме такий підхід із урахуванням географії конфліктів, зони

впливу зовнішніх акторів і логістики військово-гуманітарної взаємодії може суттєво розширити розуміння безпекових ризиків та потенціалу України у взаємодії з регіоном. Це створює основу для подальших досліджень у межах політичної географії, орієнтованих на африканський напрям.

Поряд із тематичними прогалинами, виявленими у ході аналізу джерел, окремим викликом постає проблема їхньої актуальності. Переважна більшість публікацій (76,3%) були створені до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, що істотно знижує релевантність багатьох з них у сучасних умовах. У низці наукових робіт і дисертацій РФ, Іран або навіть Китай розглядаються як потенційні стратегічні партнери України, тоді як реальний зовнішньополітичний контекст після 2022 року кардинально змінився. У багатьох випадках моделі взаємодії та аналітичні конструкції, які базуються на припущеннях про стабільність глобального порядку та усталеність партнерств, уже не відповідають сучасній реальності. Цей виклик не лише підкреслює потребу в оновленні наукової бази, а й відкриває перспективу для формування нових дослідницьких підходів, які враховують багатополярність, нестабільність і конкурентність сучасного геополітичного простору, зокрема в африканському напрямі.

Яскравим прикладом зміни глобального контексту є трансформація зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки після приходу до влади адміністрації Дональда Трампа у 2025 році. Декларовані ізоляціоністські тенденції, перегляд участі в міжнародних ініціативах та зміщення акцентів у зовнішньополітичних пріоритетах породжують відчутну невизначеність щодо подальшої ролі США у світі. Це стосується не лише України, а й ширших глобальних форматів співпраці, зокрема на африканському напрямі. У такій динамічній ситуації, в якій міжнародна система втрачає ознаки сталості, значна частина існуючих досліджень, побудованих на припущеннях про прогнозовану і тривалу підтримку з боку західних партнерів, виглядає дедалі менш релевантною. З огляду на це, українським дослідженням, присвяченим африканському напрямку, доцільно переглядати й адаптувати свої підходи з урахуванням нових викликів глобального середовища.

Водночас, геополітичні зміни — це лише частина ширшого спектра викликів, що впливають на актуальність досліджень. Африканський континент переживає стрімке зростання населення, що супроводжується урбанізацією, внутрішньою мобільністю та зміною соціально-економічної структури. Ці трансформації змінюють характер взаємодії держав, створюють нові форми регіональної динаміки та вимагають переосмислення традиційних підходів у дослідженнях. Окрім цього, посилення кліматичних змін, зокрема, вплив засух, нестачі води, деградації земель, також формує нові сценарії ризиків та просторової нерівномірності. Врахування цих факторів є критично важливим для того, щоб українська африканістика залишалася не лише релевантною, а й аналітично здатною передбачати та формувати довгострокові стратегії присутності України в регіоні.

Висновок. У межах сучасного українського наукового дискурсу дослідження Глобального Півдня поступово набувають стратегічного значення — як з огляду на зміну геополітичного контексту після 2022 року, так і внаслідок трансформації зовнішньополітичних орієнтирів України. Африканський напрям, як один із ключових регіонів цього макрополітичного простору, дедалі частіше розглядається як перспективна сфера партнерства, включно з економічною, безпековою та гуманітарною взаємодією. На тлі загального академічного інтересу до країн Глобального Півдня найбільш ґрунтовно в українській науці опрацьовано тематику Південно-Східної Азії — як за кількістю, так і за структурною різноманітністю публікацій. У порівнянні з цим, африканістика, попри зростаючу кількість публікацій, залишається фрагментарною як у тематичному, так і в регіональному аспектах.

Результати проведеного наукометричного аналізу свідчать, що домінуючими залишаються дослідження з міжнародних відносин та загальної зовнішньої політики, в яких Африка часто розглядається крізь призму участі глобальних гравців або співпраці в межах ООН. Водночас меншою мірою розвинені напрямки, які мають критичне значення для формування комплексної

стратегії взаємодії України з континентом: просторовий аналіз регіональних інтеграційних об'єднань, логістичних маршрутів, транспортної інфраструктури, мінерально-сировинного потенціалу та транснаціональних безпекових загроз. Частина проблемних тем лише починає з'являтися у фокусі уваги дослідників — це стосується, зокрема, продовольчої безпеки та демографічних змін, проте в багатьох випадках відсутні цілісні міждисциплінарні підходи з використанням політико-географічного інструментарію.

Варто зауважити, що більшість досліджень, включених до аналізу, були опубліковані до 2022 року, тобто до моменту різкої трансформації зовнішньополітичної ситуації. З огляду на це, значна частина висновків і аналітичних моделей, представлених у цих роботах, не враховує нові реалії та виклики, що постали перед Україною після початку повномасштабної війни, а отже потребують оновлення та перегляду. У цьому контексті особливо важливою є адаптація дослідницьких підходів до реалій багатополярного світу з динамічною конкуренцією акторів у африканському просторі. Урахування таких чинників, як нова безпекова архітектура, зміна ролі глобальних і регіональних гравців, внутрішні трансформації африканських країн (демографія, урбанізація, зміна клімату), має стати основою для формування оновлених аналітичних меж. Це відкриває перспективу розвитку української африканістики як напряму, що здатен не лише відображати, а й прогнозувати ключові вектори взаємодії України з континентом у середньо- та довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

- Бобровицький, А. В., & Гавриленко, Н. М. (2021). Вплив КНР на розвиток країн Близького Сходу та Північної Африки – висновки для України. *Національний інститут стратегічних досліджень*, 8(1).
- Захер, А. (2009). Українські інтереси на Африканському континенті: Республіка Кот д'Івуар. *Зовнішні справи*, 10/11, 30–31.
- Куса, І., Тишкевич, І., Базар, О., & Мартинюк, В. (2024). *Росія в Африці: точки напруги та позиція Кремля*. Матеріали конференції. Київ.
- Мельник, І. С. (2018). Проблеми розвитку африканістики в Україні: Короткий історіографічний огляд. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 51, 323–328.
- Мішин, О. (2010). Специфіка дії міжнародних режимів контролю над озброєнням та нерозповсюдження ядерної зброї на Африканському континенті. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 90(1), 25–32.
- Мішин, О. (2021). Африка як пріоритетний напрям зовнішньої політики України. *Україна дипломатична*, 22, 651–667.
- Ольхова, Ю. І. (2016). *Військово-географічний аналіз миротворчих місій Збройних Сил України* [Дисертація кандидата географічних наук, Київ]. (20.02.04 Військова географія). 172 с.
- Підсилення партнерства між Україною та державами Африки на фоні спровокованої РФ продовольчої кризи. (б. д.). *Центр безпекових досліджень*. <https://analytics.intsecurity.org/ukraine-african-countries-partnership/>
- Росія, Китай чи Польща: як змінювалися головні торговельні партнери України. (2024, 30 вересня). *Слово і діло*. <https://www.slovoaido.ua/2024/09/30/infografika/ekonomika/rosiya-kytaj-chy-polshha-yak-zminyuvalysya-holovni-torhivelni-partnery-ukrayiny>
- Савченко, М. В., Порхня, В. А., & Атаманенко, П. О. (2023). *Інтеграція Китаю в африканський ринок та її вплив на західний світ*. *Бізнес Інформ*, 8(547), 30–36.
- Співпраця між країнами Африки та Україною. (б. д.). *KSE*. <https://kse.ua/ua/the-african-countries-and-ukraine-partnership-ukraine/>
- Ткаченко, К. (2005). *Співробітництво ООН та Африканського Союзу у миротворчій сфері*. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 58(1), 3–5.
- Черемісіна, С. Г. (2021). *Стан та перспективи розвитку експорту зернових культур з України до країн Африки*. *Економіка АПК*, (3), 33–43.
- Федун, І. Л., Олейников, Ю. О., & Степичева, О. В. (2022). *Торговельне співробітництво України з країнами Північної Африки*. *Економіка та суспільство*, (46).
- Türkiye-Africa relations. (n.d.). Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-relations.en.mfa>

References

- Bobrovtskyi, A. V., & Havrylenko, N. M. (2021). *Vplyv KNR na rozvytok krain Blyz'koho Shchodu ta Pivnichnoi Afryky – vysnovky dlia Ukrainy*. *Natsional'nyi instytut stratehichnykh doslidzhen'*, 8(1).
- Cheremissina, S. H. (2021). *Stan ta perspektyvy rozvytku eksportu zernovykh kultur z Ukrainy do krain Afryky*. *Ekonomika APK*, (3), 33–43.
- Fedun, I. L., Oleinykov, Y. O., & Stepicheva, O. V. (2022). *Torhovel'ne spivrobitnytstvo Ukrainy z krainamy Pivnichnoi Afryky*. *Ekonomika ta suspilstvo*, (46).
- Kusa, I., Tyshkevych, I., Bazar, O., & Martyniuk, V. (2024). *Rosiiya v Afrytsi: tochky napruhy ta pozytsiia Kremliya*. Conference materials. Kyiv.
- Mel'nyk, I. S. (2018). *Problemy rozvytku afrykanistyky v Ukraini: Korotkyi istoriohrafichnyi ohliad*. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, 51, 323–328.
- Mishyn, O. (2010). *Spetsyfika dii mizhnarodnykh rezhymiv kontroliu nad ozbroienniam ta nerozposiudzhennia iadernoi zbroi na Afrykans'komu kontynenti*. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 90(1), 25–32.
- Mishyn, O. (2021). *Afryka yak priorytetnyi napriam zovnishnoi polityky Ukrainy*. *Ukraina dyplomatychna*, 22, 651–667.
- Ol'khova, Y. I. (2016). *Viiskovo-heohrafichnyi analiz myrotvorchyykh misiiv Zbroinykh Syl Ukrainy* [Candidate dissertation, Kyiv]. (20.02.04 Military Geography). 172 p.

Posylenia partnerstva mizh Ukrainoiu ta derzhavamy Afryky na foni sprokovanoi RF prodovolchoi kryzy. (n.d.). *Center for Security Studies*. <https://analytics.intsecurity.org/ukraine-african-countries-partnership/>

Rosiia, Kytai chy Pol'shcha: yak zminiuvatsia holovni torhiveli partnery Ukrainy. (2024, September 30). *Slovo i dilo*. <https://www.slovoidilo.ua/2024/09/30/infografika/ekonomika/rosiya-kytaj-chy-polshha-yak-zminyuvatsia-holovni-torhiveli-partnery-ukrayiny>

Savchenko, M. V., Porokhnia, V. A., & Atamanenko, P. O. (2023). *Integratsiia Kytaiu v afrykans'kyi rynek ta ii vplyv na zakhidnyi svit*. *Biznes Inform*, 8(547), 30–36.

Spivpratsia mizh krainamy Afryky ta Ukrainoiu. (n.d.). *Kyiv School of Economics*. <https://kse.ua/ua/the-african-countries-and-ukraine-partnership-ukraine/>

Tkachenko, K. (2005). *Spivrobotnytstvo OON ta Afrykans'koho Soiuzu u myrotvorchii sferi. Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 58(1), 3–5.

Türkiye-Africa relations. (n.d.). Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-africa-relations.en.mfa>

Zakher, A. (2009). *Ukrayins'ki interesy na Afrykans'komu kontynenti: Respublika Kot d'Ivuar. Zovnishni spravy*, 10/11, 30–31.

Отримано редакцією журналу / Received: 08.04.25

Прорецензовано / Revised: 30.04.25

Схвалено до друку / Accepted: 11.05.25